

CÎND ȘI CUM S-A PRĂBUȘIT DIN TEMELII STATUL DE DREPT

Evreii clujeni în vremea Holocaustului

La 30 august 1940, ca urmare a celui de-al doilea arbitraj de la Viena, acceptat atât de Ungaria, cât și de România, partea de nord și de est a Transilvaniei, cu o suprafață de 43.492 km² (mai puțin de jumătate din teritoriu), a reintrat în posesia Ungariei. Populația totală a regiunii s-a cifrat la aproximativ 2.640.000, dintre care aproape 165.000 locuitori evrei, reprezentând patru cincimi din populația totală de origine evreiască a Transilvaniei.

Până la instituirea administrației ungare, mulți evrei s-au mutat în partea de nord a Transilvaniei, părăsindu-și casele din regiunea aflată sub guvernare română. Dorința de „repatriere” s-a datorat în bună parte atașamentului acestora față de limba și cultura maghiară. Entuziasmul comunității evreiești a atins uneori cote euforice. Astfel, în 1940, istoricul de artă József Bíró afirmă în prefața cărții *Kolozsvári Képeskönyv* [Ghidul ilustrat al Clujului]: „Soarele unguresc a răsărit din nou asupra Clujului maghiar”.

Evreii din nordul Transilvaniei și-au pus mari speranțe în noua administrație, așteptând reinstaurarea egalității de drepturi și șanselor de reușită din „vremurile de pace” dinaintea Primului Război Mondial. Deziluziile au fost însă cu atât mai mari, cu cât imediat după anexare au intrat în vigoare și în această regiune reglementările discriminatorii din Ungaria, adică așa-numitele legi evreiești. Aceste legi au determinat restricții în viața social-economică

și au anulat o serie de drepturi civile. Articolul XV din Legea din anul 1938, adică prima lege antisemită, făcea referire, în primul rând, la intelectualii și artiștii de origine evreiască. A doua lege antisemită, aprobată în decembrie 1938, purta în mod explicit amprenta atitudinii rasiste, statutul de evreu fiind definit prin origine. Proportia evreilor ce puteau fi angajați în sfera publică și privată a fost redusă la 6%. A treia lege antisemită, adică legea privind apărarea rasei, a fost introdusă în anul 1941, evreii din nordul Transilvaniei suferind consecințele legii chiar de la apariția sa. Articolul XXXI, referitor la căsnicie, interzicea căsătoria evreilor cu persoane de altă origine etnică, iar relația sexuală cu evrei era considerată „o acțiune de denigrare a rasei”.

„Știam că în Ungaria au intrat în vigoare legile antisemite, și totuși doream să facem parte din această țară, cultura și limba noastră fiind maghiară”, își amintea Katalin Kallós.

În Transilvania, majoritatea angajaților și-au pierdut locul de muncă încă din toamna anului 1940. Aceeși soartă au avut-o și mulți avocați, ziaristi și alți intelectuali, precum și angajații întreprinderilor particulare. Până la sfârșitul anului 1940, evreii au fost excluși aproape în totalitate din industrie și comerț. Urmând exemplul colegilor de la Budapesta și Berlin, actorii evrei concediați la Cluj au înființat Teatrul Evreiesc din localitate.

Una dintre primele dispoziții ale noii administrații a fost interzicerea tuturor revistelor și ziarelor evreiești (printre acestea și a ziarului *Új Kelet* [Noul Est]), într-un răstimp de doar două săptămâni; de asemenea, toate asociațiile sportive evreiești au fost suspendate (la Cluj – Hagibbor), fiind desființate organizațiile și cluburile evreiești.

Exercitarea religiei a rămas singurul drept recunoscut al evreilor.

Ordinul ministrului învățământului public a dispus aplicarea principiului *numerus clausus* în învățământul mediu, care limita numărul elevilor evrei la 6%. Astfel, într-o clasă cu 35 elevi aveau loc doi elevi evrei; dacă însă numărul elevilor era mai mic decât 33, procentajul era rotunjit în jos, fiind admis doar un singur elev evreu.

Legătura personală dintre profesorul Márk Antal și ministrul învățământului public, Bálint Hóman, a făcut posibilă înființarea a unui liceu pentru băieți și fete la Cluj, care și-a deschis porțile în primele zile din noiembrie 1940, pe strada Nagy-Szamos [azi Iașilor]. Universitatea Regală Maghiară "Ferencz József" I nu a mai angajat profesori evrei și nu a mai admis studenți evrei. În anul universitar 1940/41, zece studenți privilegiați au mai primit permisiunea să-și continue studiile, dar accesul de agresivitate ale colegilor i-au împiedicat și pe aceștia să fie prezenți la cursuri. Pentru a sublinia diferența, menționăm că în anul universitar 1932/33, la Universitatea din Cluj erau înscriși 443 studenți evrei, adică 11% din numărul total al studenților.

Principiul *numerus clausus* a fost aplicat în toate sferile de activitate. Imre Székely a fost timp de șase ani lăcătuș de mașin-unelte la fabrica de încălțăminte Dermata, dar în toamna anului 1942 a fost nevoit să își părăsească postul. Tot atunci au fost disponibilizați funcționarul Samu Fried, lăcătușul József Berkovits, inginerul șef Kálmán Schönberger, inginerul József Malek și meșterul György Radó, fostul campion de tenis al României. Ultimii doi fuseseră educați și specializați în această fabrică.

Erdélyi Kárpát Egyesület [Societatea Carpatină Ardeleană] a fost reorganizată

prin excluderea membrilor evrei. *Asociația Baross*, al cărei slogan era: „Banii creștini în mâini creștine!” obstrucționa în mod repetat comerțul evreilor, care a regresat rapid; organizațiile *Hangya Szövetkezet* [Cooperativa Furnica], *Erdélyrészi Magántisztviselők Egyesülete* [Asociația Funcționarilor Particulari din Ardeal] și *Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesülete* [Asociația Angajaților din Comerț] sabotau sistematic viața economică evreiască. Baronul Ede Atzél, aflat în fruntea formațiunii *Wesselényi Lövészegylet* [Asociația Pușcașilor Wesselényi] a devenit un lider al politicii extremiste.

Conform articolului XIV al Legii din 1942, bărbații evrei au fost convocați la muncă forțată pașnică. Comandanții companiilor de muncă erau adesea trimiși pe front cu ordinul ca membrii companiei să nu se mai întoarcă. Persoana luată la muncă forțată era considerată a fi în afara legii. Astfel, oricine o putea bate, pălmuia sau lua la rost. „Degeaba era cineva acasă director de uzină sau medic primar [fiindcă acolo, pe front] toți erau doar evrei împuțți.” Evreii erau forțați să ia locul cailor de tracțiune la căruțele de transport de mărfuri sau să dezamorseze mine cu mâna goală. Cu toate acestea, persoanele luate la muncă forțată nu s-au dezis de identitatea lor maghiară. Medicii cărora le era interzisă practicarea meseriei din cauza principiului *numerus clausus* îngrijeau soldații răniți cu așa devotament, încât chiar și rapoartele de front îi lăudau.

Soluționarea problemei evreiești din Ungaria prin metoda național-socialistă a început după 19 martie 1944, adică după ocuparea Ungariei de către germani. Întreg aparatul de stat a continuat să funcționeze, guvernatorul Miklós Horthy rămânând în funcție, iar în data de 23 martie a fost

numit și cabinetul Sztójay, cu respectarea pretențiilor germane. În acest timp, toate instituțiile statului erau la dispoziția ocupanților, țara fiind aservită intereselor germane.

A urmat avalanșa de dispoziții antise-mite, mult mai agresive și inumane decât primele reglementări. Proiectul era diabolic: evreimea era supusă unor măsuri din ce în ce mai umilitoare, pentru a i se distrage atenția de la pericolul mult mai mare decât restricțiile sau discriminarea, și anume lichidarea totală.

În 27 martie 1944, când trupele de ocupație germane au intrat în Cluj, ziarele au anunțat că problema evreiască va fi soluționată în câteva zile „în mod complet și absolut”. După două zile, consiliul ministerial discuta primele dispoziții legate de problema evreiască.

Comandamentul central al Gestapoului a fost instalat în Hotelul New York (mai târziu Hotel Continental), iar sediul Sicherheitsdienst (SD) în vilele Péter și Pál din strada Apáczai Csere János [azi Argeș]. Chiar a doua zi după sosire, forțele germane au arestat 150 persoane de origine evreiască, printre care reprezentanții cei mai de seamă ai intelectualității și vieții economice evreiești. Scopul primordial al acțiunii era intimidarea locuitorilor evrei.

La începutul lunii aprilie, Gestapoul a dispus înființarea organului pentru administrarea interioară a populației evreiești, *Judenrat*-ul (Consiliul evreiesc), ale cărui atribuții erau: comunicarea ordinelor autorităților germane către comunitatea evreiască, adunarea sau mai precis confiscarea banilor și a obiectelor patrimoniale, precum și asigurarea ordinii. Postul de președinte al acestui organ a fost ocupat de avocatul dr. József Fischer, președintele

comunității de tip neolog din Cluj, fost deputat în parlamentul român; iar membrii *Judenrat*-ului au fost schimbați de mai multe ori de către germani, din motive tactice. Ocupanții germani și autoritatea maghiară a orașului concureau în introducerea unor restricții cât mai împovărătoare pentru locuitorii evrei din Cluj. Dacă Gestapoul cerea un număr mare de mașini de scris, birouri sau aparate radio, autoritățile maghiare cereau locuințe; dacă germanii solicitau mărirea numărului evreilor duși la muncă forțată, autoritatea maghiară „răspundea” prin confiscarea întregii rezerve de bani a *Judenrat*-ului.

Dispozițiile se succedau una după alta, într-un ritm precipitat. Conform ordinului publicat în 31 martie, niciun evreu nu mai avea dreptul să țină servitoare creștină. Totodată, evreii au fost excluși din toate colegiile profesionale și instituțiile publice. Primul pas al *Endlösung*-ului a fost impunerea purtării stelei galbene și introducerea interdicției de călătorie. „Evrei sunt obligați să poarte stea galbenă cu șase colțuri pe pieptul stâng” – scria pe prima pagină a ziarului *Ellenzék* [Opoziția] din 31 martie. Evrei care purtau stea galbenă nu aveau dreptul de a mai folosi uniformă, nici îmbrăcăminte de oficiu și nici veșmânt tradițional maghiar. „Cei care poartă steaua galbenă nu au dreptul de a folosi vreun autovehicul nici pentru circulație, nici pentru transport” – înștiința ziarul *Ellenzék* [Opoziția] din 6 aprilie. În scurt timp, evreii au fost deposezați și de dreptul la informație și știri, și chiar de posibilitatea accesului la informație, fiind obligați să își predea aparatele radio.

Hotărârea din 13 aprilie stabilea că magazinele evreilor trebuie să fie deschise și sâmbăta. După doar o săptămână, s-a

dat publicității comunicatul cu privire la închiderea definitivă a tuturor magazinelor evreiești, care se ridicau la câteva sute în Cluj. La 24 aprilie, s-a comunicat faptul că, începând cu 1 mai, rația alimentară a evreilor va fi redusă.

La 28 aprilie, populația evreiască a orașului a aflat pentru prima oară despre posibilitatea transportării la domiciliu forțat, din ziarele care menționau „mutarea” evreilor din Kassa și din unele localități din Ucraina carpatină în regiuni periclitare de bombardamente aeriene. Presa maghiară a primit cu satisfacție vestea înființării ghetourilor. Evreii din Cluj aveau să mai creadă doar scurt timp că numai evreimea care nu s-a asimilat va fi afectată de aceste dispoziții. În ciuda știrilor sumbre, locuitorii evrei ai orașului nu erau în stare să evalueze corect gravitatea situației. Ei și-au continuat viața în mod aproape normal; astfel, la sfârșitul lunii aprilie, în liceul evreiesc a avut loc examenul de bacalaureat, iar fabrica de pască Wald pregătea pasca pentru apropiata sărbătoare Pesach. Locuitorii evrei ai Clujului, asemenea mării majorității a evreilor „maghiari”, au crezut sincer că statul ungar și regimul juridic ungar le va apăra drepturile. Respectarea cu strictețe a legilor și dispozițiilor era considerată o cale mult mai sigură decât evadarea sau sustragerea. Mózes Weinberger, rabinul șef al comunității de tip neolog, a părăsit orașul în ultimul moment, dar totuși la timp.

Transportarea evreilor la domiciliu forțat s-a desfășurat în baza Ordinului Ministerului de Interne nr. 6163 din 7 aprilie 1944. Amănunțele și scenariul complet al proiectului au fost definitivare de autoritățile competente maghiare și germane la 26 aprilie 1944, la Satu-Mare, iar după două zile la Târgu-Mureș, în cadrul a două ședințe

secrete prezidate de László Endre, secretar de stat la Ministerul de Interne.

În noaptea de 2 mai, străzile Clujului au fost invadate de afișe semnate de comandantul de poliție Lajos Hollósi-Kuthy, care conțineau ordinul ce interzicea persoanelor de origine evreiască să-și părăsească locuințele după orele 6 seara. În ziua următoare, ziarul *Ellenzék* [Opoziția] anunța cu litere de o șchioapă: „LA CLUJ S-AU DESEMNET DOMICILIUL FORȚAT PENTRU EVREI. În fabrica de cărămidă și în apropiere se va înființa ghetoul pentru evreii din Cluj.” Conform estimării organelor administrative, ordonanța guvernului se referea la 16.750 de evrei cu obligația de a purta steaua galbenă, iar suprafața desemnată pentru a le servi ca domiciliu forțat în fabrica de cărămidă era de 19.600 m². Astfel, așa-numita „suprafață locuibilă” (în realitate clădiri pentru usca-rea cărămidilor, lipsite de pereți laterali) era de numai 1,17 m² de persoană, un spațiu absolut insuficient pentru dormit, unde, evident, era aproape imposibil de locuit.

Așa cum descrie Mihály Sebestyén, locuitorii evrei ai Clujului „au fost adunați începând din partea dreaptă a străzii Ferenc József [pe atunci Horthy Miklós, azi Horea] până la capătul stâng, în sens corespunzător acelor de ceasornic, urmând direcția unei raze virtuale care trecea peste oraș, într-o singură săptămână”. Strângerea evreilor în ghetou s-a desfășurat fără mari probleme, prin cooperarea eficientă a autorităților administrative și polițienești.

Judith Ferenc Grünwald își amintește că tatăl ei a fost forțat să semneze o dovadă conform căreia familia a părăsit casa familială de bună voie. „Au venit după noi pe 10 mai. Un camion șubred, un jan-darm, un soldat maghiar în civil și unul în

uniformă. Tatăl meu a fost nevoit să completeze această declarație: Subsemnatul Albert Grünwald, domiciliat în cutare loc, îmi părăsesc casa, ce a fost sigilată în fața mea, de bună voie și nesilit de nimeni. A semnat declarația, care a fost lipită pe ușa anticamerei, iar autoritatea publică și-a pus sigiliul, devenit mai degrabă simbolic.”

Profesorul universitar și medicul clujean de mai târziu, Éva Rosenfeld, spunea: „Mie nici prin minte nu mi-a trecut să îmi las diploma de bacalaureat [primită atunci, nu demult] în grija cuiva. Am dus-o cu mine. O prețuiam foarte mult și aveam o cutioară din carton unde o păstram înfășurată. O țineam în mână chiar și atunci când [la Auschwitz] mi s-a tăiat părul. Mă gândeam cum să o salvez. Dar nu numai eu am procedat astfel, ci și majoritatea colegilor mei de clasă. Diploma de bacalaureat ne-a fost înmânată pe 28 sau 29 aprilie, iar în ziua de 3 mai am intrat deja în ghetou.”

Evreii ajunși în ghetoul de la fabrica de cărămidă au fost înghesuți în birouri, depozitați de bani și de lucrurile de valoare, după care au fost duși în camera de percheziție unde au fost dezbrăcați, și un „specialist în domeniu” le-a controlat toate hainele. Camera de alături a fost aranjată pentru percheziția femeilor, de unde acestea ieșeau cu fața înșoșită.

Ghetoul din cartierul Iris, de pe terenul hambarelor de uscare ale fabricii de cărămidă, a fost înconjurat cu sârmă ghimpată. El era păzit de formațiuni militare și de jandarmi maghiare ce aveau în dotare și câini. Conform relatării lui Katalin Markovits Weisz, supravegherea ghetoului „[era] foarte strictă. Ne păzeau jandarmi maghiari. Când am intrat în ghetou, un jandarm m-a lovit. Îmi amintesc că mama mea i-a zis: Bate-o, dragă, bate-o într-una!”

Condițiile ghetoului nu corespundeau nici celor mai elementare cerințe sanitare. Singurele locuri acoperite în ghetou erau hambarele fără pereți laterali, folosite pentru uscarea cărămizilor. Pardoseala era acoperită de un strat de praf de aproape cinci centimetri. Acoperișul uscătorilor, așezat pe stâlpi de lemn bătuți în pământ la fiecare 5–6 metri, era găurit în multe locuri, vântul trecea prin clădirea fără pereți, unde intra și ploaia. Oamenii încercau să împiedice să intre ploaia, agățând pături sub acoperiș. Pentru mai multele mii de oameni îngrămădiți în ghetou s-au săpat numai câteva latrine ad-hoc: două pentru femei și două pentru bărbați. Aceste construcții erau deschise de o parte, iar de cealaltă erau închise cu plăci lungi fixate la stâlpi. În general, latrinele puteau fi folosite de cam de 20 oameni simultan, înghesuți unul lângă celălalt. În zilele mai calde, duhoarea haznalei se răspândea peste tot.

La început, toată lumea mânca ce adusesese de acasă, mai ales conserve, dar după un timp proviziile au început să se epuizeze. De aceea, orașul „se îngrijea” de alimentația lor: s-au adus câteva cade de baie din casele evreiești, care au fost transformate în căldări. Acestea au fost așezate pe cărămizi, s-a pus foc sub ele, și astfel se gătea mâncarea, meniul zilnic fiind ciorbă de fasole boabe.

Apă potabilă și posibilități pentru efectuarea igienei personale nu prea existau. În ultimele zile, apa potabilă și apa necesară gătitului pentru cele 18.000 persoane (care cuprindea și membrii comunității din Gherla, sosiți ulterior) se obținea din 15 robinete ale unei singure fântâni. Oamenii erau plini de păduchi. Bolnavii erau îngrijiți într-o singură cameră, unde se supravegheau și nașterile. Condițiile deosebit de grele au grăbit moartea

celor bătrâni și bolnavi.

Comandantul taberei din cartierul Iris, dr. László Ferenc Urbán, șeful poliției din Cluj, a bătut mulți oameni internați, mai ales pe cei ce se declarau bolnavi. La început, tabăra a fost păzită de către polițiști maghiari locali, dar în curând aceștia au fost înlocuiți de către autorități cu jandarmi din Ungaria, mult mai zeloși, în număr de 20–30. Evreii clujeni internați nu au văzut niciun soldat german, cu excepția câtorva soldați SS, aflați acolo în prima zi. La început, Poșta Regală Maghiară a continuat să înmâneze scrisorile și în ghetou; mai târziu însă, ea a retrimis scrisorile adresate locuitorilor evrei expeditorului, cu mențiunea „destinatarul s-a mutat într-un loc necunoscut”.

Ca și în ghetourile din Ungaria, fabrica de cărămidă din Cluj a avut o așa-numită „cameră de bătut monede”, adică o încăpere, în care cei internați erau supuși torturii, pentru a dezvălui locul unde și-au ascuns posibilele sau imaginarele lucruri de preț. Într-un birou al fabricii, jandarmi în civil interogau zilnic 20–30 de persoane. Deseori, bărbații erau torturați în prezența copiilor și soției, iar femeile erau bătute în fața soțului. Interogarea se făcea cu metode care mai de care mai crude, începând de la palmuire la lovirea testiculelor sau a tălpii și până la molestarea fetelor tinere, bătaia la sânge aplicată femeilor și bătrânilor, arderea sau tortura prin șoc electric.

Dintre locuitorii creștini rămași în oraș, chiar și cei care simpatizau cu evreii au avut în general o atitudine pasivă. Numai elita, reprezentată de intelectualii progresiști și conducătorii bisericilor, au luat atitudine și au protestat. Comportamentul episcopului romano-catolic Áron Márton, care a susținut cauza evreimii și a apărât cu un curaj profetic pe cei prizoniți, a fost remarcabil. La 18

mai 1944, în predica ocazionată de confirmarea unor tineri preoți, el s-a pronunțat de la înălțimea amvonului bisericii Sfântul Mihail din Cluj în favoarea evreilor închiși în ghetou, aflați în pragul deportării. Peste alte 4 zile, episcopul a adresat un apel hotărât autorităților care executau deportarea: Ministerul Regal din Ungaria, Prefectura Județului Cluj și Poliția Orașului Cluj. El s-a adresat în scris autorităților centrale, primului ministru Döme Sztójay și ministrului de interne Andor Jaross, căruia i-a solicitat demisia.

După introducerea legilor antisemite, protopopul evanghelic Andor Járosi a intervenit și el în favoarea prietenilor săi siliți să poarte stea galbenă. Atât în calitatea sa de personalitate marcantă a unei biserici, cât și ca persoană fizică, protopopul s-a declarat împotriva deportării evreilor și a încercat să facă rost de scutiri pentru prieteni, a emis certificate de naștere false și a ținut-o ascunsă în casa lui pe Ana Kádár, fiica scriitorului și intendentului de teatru Imre Kádár, pe atunci în vîrstă de 15 ani, care a supraviețuit războiului. În afară de Ana, mai erau doar puțini evrei care au rămas în secret în oraș. Pe lângă aceștia, au mai existat câteva familii scutite, care au obținut permisiunea să rămână pe loc. Alți circa 100–200 de evrei s-au refugiat la Turda, supraviețuind războiului pe partea română a graniței.

Cuvintele episcopului Áron Márton s-au dovedit zadarnice, și nici intervențiile repetate ale protopopului Andor Járosi nu au condus la vreun rezultat. Ghetoul din fabrica de cărămidă a fost desființat peste aproape două săptămâni, toți evreii fiind deportați în 6 transporturi la Auschwitz. Aceste transporturi au pornit de la Cluj în datele de 25, 29, 31 mai, respectiv 2, 8 și 9 iunie 1944.

Ultimul transport a părăsit orașul în 10 mai, cu grupul salvat de avocatul clujean Rezső Kasztner. Ca unul dintre conducătorii Comisiei Maghiare de Salvare, Kasztner l-a convins pe Eichmann să aprobe plecarea în Elveția sau într-un alt stat neutru a 750 sioniști maghiari, care posedau permis de imigrare palestinian. La Budapesta, SS Standartenführerul Kurt Becher a participat la negocieri în numele lui Himmler. Aceste negocieri s-au referit la evreii care au putut să plătească un preț de răscumpărare considerabil pentru a fi eliberați. Kasztner a primit permisiunea să aleagă 388 evrei internați la ghetoul din Cluj, care au fost transportați, împreună cu rudele și prietenii cei mai apropiați ai lui Kasztner, cu un tren special la Budapesta, de unde au ajuns în Elveția prin Bergen-Belsen. Formarea acestui grup s-a efectuat în mare taină.

În schimb, cei deportați au fost dirijați de la locul taberei pe jos spre stația de imbarcare din apropierea fabricii Dermata. Cei mai norocoși au primit pentru drum o jumătate de pâine și puțină sare pentru o familie întregă. Avansând în pas spre locul de unde se urca în vagoane, cei mai slabi și-au aruncat pachetele, după care au început să cadă și ei din șir. Jandarmii înghionteau oamenii, îndemnându-i spre calea ferată, fără a-i cruța măcar pe copii. Pe marginea drumului stăteau oameni cu rânjet pe buze și așteptau să se arunce pachetele, apoi încercau să strângă lucrurile lăsate în urmă. Acest drum cumplit a rămas întipărit adânc în mintea majorității deportaților, așa cum susțin mărturiile lor: „Am fost în 9 lagăre. [...] Am suferit toate chinurile inchiziției... Am fost închisă în buncăr, am fost pusă la pământ de câini SS... Dar pot afirma cu toată certitudinea că nu am avut experiență mai îngrozitoare decât acel drum de patru

kilometri. Umbre care se văicăresc, scena copiilor înghionțiți de soldați, rucsacuri aruncate pe drum și pături demonstrează că cei care mergeau înaintea noastră s-au lepădat chiar și de ultimele zdrențe. Văd chipul desfigurat al soțului meu... Aud cum îmi icnește copilul, atunci când jandarmul îl înghiontește cu patul puștii”, scria după război Dóra Ferencz.

Într-un singur vagon pentru vite au fost înghesuiți între 70 și 100 de oameni, astfel încât numai fiecare a doua persoană avea loc să se așeze. De-a lungul celor trei zile de călătorie, suferința cea mai cumplită a fost provocată de sete, care era mult mai penibilă, decât a-ți face treburile în văzul lumii. Aproape 75% dintre evreii maghiari deportați – cei care nu mai erau în stare să lucreze – au fost selectați chiar din momentul sosirii la Auschwitz, adică direct de la locul de debarcare, fiind dirijați spre camerele de gazare. Foarte mulți dintre tinerii „încă întregi la trup”, care au fost lăsați să trăiască, au murit ulterior din cauza foamei, bolilor sau fiindcă la o următoare selecție au fost considerați inapți pentru lucru.

Toate aceste fapte reprobabile s-au petrecut în vara anului 1944, când deznodământul războiului era deja evident, iar faptul că abandonarea populației evreiești în mâinile ocupanților germani va pune țara într-o lumină negativă era și el cunoscut. Evreimea maghiară din provincie, împreună cu cea din Cluj, a fost deportată în lagărele naziste atunci când soarta transporturilor dirijate către lagăre era binecunoscută atât de către guvernul maghiar, cât și de conducerea locală.